

Η έκτακτη συνεδρίαση της ηγεσίας του ΠΑΚ στις 27-28 Ιουλίου 1974 στο Βίντερτουρ της Ελβετίας, όπως την έζησα*

Εισαγωγή

Κατόπιν εντολής της ηγεσίας του ΠΑΚ η συνεδρίαση έγινε στο Βίντερτουρ της Ελβετίας.

Οικοδεσπότης ήταν ο Τόλης Παπαδήμος, στέλεχος και ταμίας του ΠΑΚ Ευρώπης, που ζούσε στο Βίντερτουρ την περίοδο εκείνη. Χώρος της συνεδρίασης ένα μικρό ξενοδοχείο της πόλης. Στη συνεδρίαση παραβρέθηκαν περίπου 20 με 24 μέλη από την ηγεσία του ΠΑΚ.

Πολλοί για διάφορους λόγους δεν μπόρεσαν να πάρουν μέρος. Τα ονόματα που θυμάμαι είναι κατά αλφαβητική σειρά τα ακόλουθα:

Από Γερμανία: Βασιλειάδης Δαμιανός, Παπανίκας Τάκης, Παπασταύρου Μάκης, Σημίτης Κωνσταντίνος, Σωτηρλής Δημήτριος, Τσοχατζόπουλος Άκης, Τσουγιόπουλος Γεώργιος και Φαράντος Γεώργιος.

Από Ιταλία: Σωτηριάδης Κώστας και Χαραλαμπίδης Μιχάλης.

Από Αγγλία: Καφετζόπουλος Μάνος και Κουλούρης Κίμων.

Από Ελβετία: Κωστόπουλος Σωτήρης, Παπαδήμος Τόλης και Τσεκούρας Γιάννης.

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Ο Δαμιανός Βασιλειάδης ήταν από τα ηγετικά στελέχη του ΠΑΚ και του ΠΑΣΟΚ. Υπήρξε μέλος του Εθνικού Συμβουλίου του ΠΑΚ και υπεύθυνος του ΚΕΜΕΔΙΑ.

Από Σουηδία: Ζιάγκας Μιχάλης, Μανετόπουλος Αναστάσιος και Πο-
νηρίδης Μανώλης.

Από Γαλλία: Πασπαλιάρης Γιώργος.

Από Αμερική: Στάθης Θόδωρος.¹

Πρώτο Μέρος: Ενημέρωση και τοποθετήσεις των στελεχών

Κάνει ενημέρωση ο Σωτήρης Κωστόπουλος για τη συνδιάσκεψη στο Παρίσι. Ο Εφραιμίδης² – λέει ο Σωτήρης Κωστόπουλος – προσπάθησε να πετύχει συνεργασία με τον εκπρόσωπο του ΠΑΚ. Η συνεργασία δεν έγινε, γιατί οι Φλωράκηδες, Ανδρέας Τσεπής στο Παρίσι, που βρίσκεται στο αριστερό κομμάτι των Σοσιαλιστών της Γαλλίας αντέδρασαν.

Η συζήτηση επεκτάθηκε σε θέματα συνεργασίας. Οι περισσότεροι που πήραν τον λόγο στο θέμα αυτό ανέφεραν πως η συνεργασία με το ΚΚΕ ήταν γενικά ικανοποιητική, καθώς και η συνεργασία των άλλων αντιστασιακών οργανώσεων. Βεβαίως υπήρχαν από το παρελθόν δυσκολίες με το ΚΚΕ³, γιατί το ΚΚΕ δεν ήθελε στις κοινές προκηρύξεις και θέσεις να αναφέρεται ο όρος «ένοπλος αγώνας». Η άποψη του κινήματος ήταν πως το ΚΚΕ, για λόγους πολιτικής της Σοβιετικής Ένωσης, δεν θεωρούσε τον αγώνα ενάντια στην χούντα «εθνικοαπελευθερωτικό» που θα διεξαγόταν με όλα τα μέσα ακόμη και με τον ένοπλο αγώνα.

Το Λονδίνο ισχυρίστηκε ότι είχε περάσει τις θέσεις του στη συνεργασία με τους Φλωράκηδες. Η Αγγλία εκφράζει τις απόψεις της από τις οποίες διαφοροποιείται ο Μάνος Καφετζόπουλος στα εξής: Δεν αξιοποιήθηκε η οργάνωση όπως έπρεπε. Αναπτύχθηκαν πρωτοβουλίες από τον πρόεδρο που κάλυπταν ενέργειες ορισμένων μελών. Η συλλογική δουλειά έλειψε. Συνεχίζει, κάνοντας κριτική στον τρόπο δουλειάς. Η κυβέρνηση περιλαμβάνει

1. Στη συνάντηση ήταν σίγουρα και δύο-τρεις άλλοι, που ελπίζω να τους βρω και να τους περιλάβω στον κατάλογο για λόγους ηθικής τάξης. Ακόμη, θα πρέπει να αναφέρω ποιοι δεν μπόρεσαν για διάφορους λόγους να παραβρεθούν αν και ανήκαν στις Εκπροσωπήσεις του ΠΑΚ, το Εθνικό Συμβούλιο και το Γραφείο του Εθνικού Συμβουλίου.

Από την Αμερική ο Κώστας Τσίμας και ο καθηγητής Γεώργιος Λιάνης. Από τον Καναδά ο Νίκος Σκουλάς και ο Γεράσιμος Καβαδίας. Από την Σουηδία ο Δήμος Παπαδημητρίου. Από την Ιταλία ο Πάνος Βουρνάς και ο Χρήστος Στρεμμένος. Ως μέλη του Γραφείου του Εθνικού Συμβουλίου από Ιταλία ο Γιώργος Παπαγιαννόπουλος και από Γερμανία ο Ανδρέας Παπαδάτος.

2. Εννοεί τον Βασίλη Εφραιμίδη, εκπρόσωπο του ΚΚΕ στην Ευρώπη.

3. Στην περίπτωση αυτή ο Σωτήρης Κωστόπουλος αναφέρεται στο ΚΚΕ. Εκείνη την περίοδο το ΚΚΕ ήταν διασπασμένο. Υπήρχε το ΚΚΕ και το ΚΚΕ (Εσωτ.).

όλη την αντιδραστική αστική τάξη, δηλ. την αφρόκρεμά της. Όσον αφορά την τακτική μας, πρέπει να διαστούμε, γιατί τα γεγονότα μπορούν να μας προλάβουν. Ο τελικός του ισχυρισμός: Α) Κάθοδος όλων των γνωστών στην Ελλάδα. Β) Η οργάνωση πρέπει να δουλέψει, όπως δούλευε.

Μιλάει μετά ο Δημήτρης Σωτηρλής, ο οποίος κυρίως αναφέρεται στο τι θα γίνει με την Ένωση Κέντρου και στη συνέχεια ο Κώστας Σημίτης που τονίζει, ανάμεσα στα άλλα, την αναγκαιότητα δημιουργίας κόμματος.

Ακολουθεί ο Γιώργος Τσουγιόπουλος. Εκφράζει την άποψη, ότι δεν πρέπει να πάει ο Ανδρέας στην Ελλάδα. Πρέπει να προβάλλουμε όρους, ακόμη και για την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας. Να τους αποκαλύπτουμε συνεχώς για πράγματα που δεν μπορούν να εκπληρώσουν. Στην συνέχεια, ο Γιώργος Πασπαλιάρης υποστήριξε ότι το ΠΑΚ θα πρέπει να συνεργαστεί στην Ελλάδα και με άλλες αντιστασιακές οργανώσεις.

Ο Τάκης Παπανίκας εξέφρασε την άποψη να κάνουμε κάτι καινούργιο που να μην έχει σχέση με τα παλιά σχήματα και να διατηρήσουμε τα πολιτικά χαρακτηριστικά του ΠΑΚ και να πράξουμε προσεκτικά και χωρίς bias ανάλογα με τις εξελίξεις και ο Γιώργος Φαράντος πρότεινε να επιστρέψουμε στην Ελλάδα και να συνεχιστεί ο αγώνας εκεί. Να έχουμε πολιτική παρουσία και στις δημοτικές εκλογές για να αναπτυχθεί ένα λαϊκό κίνημα, που θα στηρίζει τη νέα φάση του αγώνα.

Γνωστή ήταν η θέση της ηγεσίας περί αλλαγής φρουράς.

Προσωπικά, τόνισα την αναγκαιότητα να πάει ο Ανδρέας Παπανδρέου και όσα στελέχη μπορούσαν το γρηγορότερο δυνατό στην Ελλάδα, να σχηματίσουμε και πολιτικό φορέα, όχι κόμμα, αλλά κίνημα και να διατηρήσουμε τις θεωρητικές μας θέσεις, δηλαδή τις ιδεολογικές, πολιτικές και οργανωτικές μας αρχές.

Στη συνέχεια, μίλησαν και πολλοί άλλοι των οποίων τις απόψεις δεν σημείωσα. Έγινε επίσης συζήτηση για το εάν και ποιοι θα παραμείνουν στον παράνομο μηχανισμό και συνεπώς δεν πρέπει να ανακοινωθούν τα ονόματά τους για ευνόητους λόγους. Μ' αυτή την έννοια έπρεπε να διατηρηθεί ο παράνομος μηχανισμός.

Δεύτερο Μέρος: Ομιλία του Ανδρέα Παπανδρέου

Τον λόγο παίρνει ο Ανδρέας και λέει, συνοπτικά, τα εξής:

Δεν περίμενε να έρθει ο Καραμανλής. Πιθανότερη ίσως ήταν μια καθαρή στρατιωτική δικτατορία και μετά θα παρουσιαζόταν πολιτική λύση. Ο Καραμανλής, που έχει την εμπιστοσύνη των Αμερικανών, θα εγκαθίδρυε μια κατευθυνόμενη δημοκρατία. Αυτό προβλεπόταν γιατί οι διαφορές προς τη λύση Μαρκεζίνη είναι ότι ο Καραμανλής διαθέτει λαϊκή βάση (20 –

25%). Από την άλλη ο λαός βλέπει τον Καραμανλή για έναν ορισμένο καιρό σαν λύση εξελικτική. Ίσως πιστεύει ότι θα φέρει κάποια δημοκρατική αλλαγή, εφόσον βέβαια ο λαός του επιτρέψει μια τέτοια καθοδηγούμενη δημοκρατία ή καθοδηγούμενο κοινοβουλευτισμό.

Ο Ανδρέας μας μεταφέρει τις απόψεις του Γιάννη Χαραλαμπίδου από την Ελλάδα, με τον οποίο βρισκόταν συνεχώς σε επικοινωνία συνοψίζοντας:

Να κατέβει στην Ελλάδα ο Ανδρέας και να μη κάνει δηλώσεις ακόμη, που θα εμπόδιζαν συμμετοχή στις εξελίξεις.

Ο Ανδρέας αναλύει την κατάσταση στην Ελλάδα επισημαίνοντας την αλλαγή κλίματος και τονίζοντας ότι:

α) Η αμνηστία κάλυψε και τους βασανιστές, β) Υπάρχει Γκιζίκης και Ιωαννίδης, γ) Οι δηλώσεις Καραμανλή ότι δεν έχει περιθώρια κίνησης. Ελέγχεται σε απίστευτο βαθμό. Είναι γι' αυτόν πολύ δύσκολο, γιατί δεν έχει διαπραγματευτική λύση. Μπλέχτηκε στο Κυπριακό, που γι' αυτόν είναι άλυτο. Ο Καραμανλής έχει τη δυνατότητα ή να χάσει την Κύπρο και να χτυπήσει στον Έβρο ή να πάρει η Τουρκία τα νησιά.

Στην συνέχεια τόνισε πως δεν έχει αλλάξει τίποτε στην Ελλάδα. Η κατάσταση είναι δύσκολη και το πρόβλημα δύσκολο. Πρέπει να πάει ή να μην πάει; Η απάντηση είναι ότι πρέπει να πάει. Δεν είναι τόσο ο προσωπικός κίνδυνος, όσο αυτό που θέλουμε να κάνουμε. Άμα χάσει τη λαϊκή βάση ένα κίνημα, τότε είναι δύσκολο να την ανακτήσει. Άμα φωνάζει από το εξωτερικό, τότε δεν «πιάνει».

Πρέπει να γίνει εκμετάλλευση: Τύπος, δηλ. εφημερίδα και περιοδικό. Ακόμη χρειάζεται η δουλειά της ΚΕΜΕΔΙΑ⁴. (Κεντρική Επιτροπή Μελετών και Διαφώτισης) στο εσωτερικό. Το δίκτυο του Κ.Δ.Ε. (Πολιτική Δικτύωση Εσωτερικού) πρέπει να κάνει τη δουλειά του και να την συνεχίσει εντονότερα στην Ελλάδα. Ακόμη: Άμεση οργάνωση επιφάνειας⁵ με δημιουργία κλαδικών οργανώσεων. Δημιουργία επιτροπών πρωτοβουλίας. Οι οργανώσεις θα πρέπει να συνέλθουν σε κοινή σύσκεψη για τη δημιουργία της οργανωτικής δουλειάς. Να δημιουργηθούν δύο οργανώσεις επιφάνειας με το ίδιο πρόγραμμα. Πρέπει να δημιουργηθεί οργάνωση επιφάνειας. Στις επιτροπές πρωτοβουλίας συμμετέχουν μέλη του εσωτερικού και του εξωτερικού. Η επιτροπή πρωτοβουλίας για τις κλαδικές οργανώσεις πρέπει να ονομαστεί διαφορετικά.

4. Με οργάνωση επιφάνειας εννοούσαμε τη δημιουργία πολιτικού φορέα, δηλ. κινήματος, κόμματος.

5. Η ΚΕΜΕΔΙΑ που σημαίνει Κεντρική Επιτροπή Μελετών και Διαφώτισης ονομάζονταν και Κέντρο Μελετών και Διαφώτισης. Ο Ανδρέας Παπανδρέου συνήθιζε να χρησιμοποιεί την πρώτη ονομασία. Γι' αυτό την αποκαλεί η ΚΕΜΕΔΙΑ.

Πρέπει επίσης, να υπάρχει ένα επιτελείο, κυρίως ΚΕΜΕΔΙΑ, μέσα στην Ελλάδα. Πρέπει να καθοριστούν οι τομείς δράσης της. Πρέπει να υπάρχει μέσα σε δέκα μέρες. Τελικά, υπάρχει άμεση ανάγκη οργάνωσης επιφάνειας. Το οργανωτικό σχήμα που έχουμε να διατηρηθεί και μέσα στην Ελλάδα. Να ερευνήσουμε τις δυνατότητες, ποιοι θα μπορέσουν να πάνε κάτω. Να υπάρχει μια ΚΕΜΕΔΙΑ εσωτερικού. Πρέπει να βρούμε τον τρόπο σύνδεσης με γραφείο κάπου στην Ελλάδα. Τέλος η ονομασία του ΠΑΚ θα πρέπει να καταργηθεί.

Προτάσεις για τη δράση

Βασική αρχή: Καμία δομή της οργάνωσης δεν πρέπει να καταργηθεί. Ούτε το ΠΑΚ, ούτε οι τομείς δραστηριοτήτων του. Τα επιπλέον όργανα που θα δημιουργηθούν, όπως πολιτικός σύνδεσμος, πολιτικό κόμμα, συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.λπ. πρέπει να εξυπηρετούν τη στρατηγική της οργάνωσης, που είναι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας.⁶

Τεχνικά αυτό πρέπει να γίνει ως εξής:

1. Να εκφράσουν οι Εκπροσωπήσεις τις απόψεις τους εγγράφως, καθορίζοντας τα γενικά πλαίσια, πριν φύγουμε από την συνάντηση αυτή.
2. Να κληθούν οι οργανώσεις σε γενικές συνελεύσεις χωρών, να εκφράσουν τις απόψεις τους το αργότερο 10 μέρες από σήμερα.⁷ Οι μελέτες, οι

6. Οι τοποθετήσεις αυτές της ηγεσίας του ΠΑΚ, του ίδιου του Ανδρέα Παπανδρέου και όλων των οργανώσεων τότε, έδωσε αφορμή να το εκμεταλλευτούν άσπονδοι «φίλοι» και εχθροί του Κινήματος και να ισχυριστούν και να το κατηγορήσουν ότι είχε σχέση με την τρομοκρατία. Η σύνδεση της τρομοκρατίας με το ΠΑΚ ήταν η μόνη τους επιδίωξη. Δήλωσα το 1999, σε μια τηλεοπτική εκπομπή ρητά και κατηγορηματικά και το δηλώνω και τώρα, ότι είμαι σε θέση να γνωρίζω, πως κανένα, μα κανένα απολύτως στέλεχος του ΠΑΚ, ακόμη και απλά του μέλη, δεν ήταν δυνατό να έχει οποιαδήποτε σχέση με την τρομοκρατία. Κι αυτό για τον απλό λόγο, ότι η ιδεολογικές, πολιτικές και οργανωτικές αρχές του ΠΑΚ ήταν αντίθετες με οποιαδήποτε μορφή τρομοκρατίας. Δεν ήταν δυνατό εν ονόματι του λαού, χωρίς τον λαό να αποφασίζεις για τον λαό και να θέλεις να καθορίζεις ερήμην αυτού το μέλλον του. Μια τέτοια νοστορπία δεν είχε καμία σχέση με το πιστεύω του ΠΑΚ και την νέα ποιότητα που είχαμε αναπτύξει.

7. Για το θέμα αυτό ακολούθησε στις 3.8.1974 εγκύκλιος του Γραφείου του Εθνικού Συμβουλίου προς τις Εκπροσωπήσεις Χωρών και τις Τ.Ο., όπου εκτός από την ενημέρωση για τη συνεδρίαση του Βίντερτουρ, ζητούσε η ηγεσία να πάρουν απόφαση όλα τα όργανα του Κινήματος σχετικά και να κάνουν την ανάλογη κινητοποίηση. Βασικά, στο πνεύμα και τις αποφάσεις του Βίντερτουρ συμφώνησαν όλες οι οργανώσεις του ΠΑΚ εκείνη την περίοδο.

Αξίζει να παραθέσω τις διαπιστώσεις που περιλαμβάνονται σ' εκείνη την εγκύκλιο.

απόψεις για το άμεσο πρόγραμμα δράσης πρέπει να αφορούν τους διάφορους τομείς δράσης του κινήματός μας.

3. Όλες οι οργανώσεις μας πρέπει να δουλέψουν σύμφωνα με τις αρχές της οργάνωσης, όπως έχουν στο ιδεολογικό, πολιτικό και οργανωτικό σχήμα.

Προτάσεις για την ΚΕΜΕΔΙΑ

1. Κάθε τμήμα της οργάνωσης να ετοιμάσει σε σύντομο χρονικό διάστημα σχέδιο για την άμεση δράση της οργάνωσης.

2. Να αποσταλούν μέλη των διάφορων υπευθύνων της οργάνωσης για να ετοιμάσουν το έδαφος για την κάθοδο του Ανδρέα.

3. Πρέπει να διατηρήσουμε και προπαγανδίσουμε τις αρχές μας, αφαιρώντας εκείνα τα σημεία στην Ελλάδα, που δεν μπορούν να «καλυφθούν» από νομικής πλευράς.

4. Να μείνει η οργάνωση ως έχει στην ουσία της. Καμία δομή της οργάνωσης δεν πρέπει να καταργηθεί, ούτε το ΠΑΚ ούτε οι τομείς δραστηριοτήτων του. Τα επιπλέον όργανα που θα δημιουργηθούν, όπως κόμματα, διάφορες άλλες πολιτικές και συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.λπ. πρέπει να θεωρούνται σαν μέσα πραγματοποίησης των σκοπών της οργάνωσης, δηλαδή του προγράμματός μας.

5. Να μεταβιβαστούν όλες οι απόψεις στο Γραφείο του Εθνικού Συμβουλίου.

όπως τις συντάξε από μέρους του Γραφείου του Εθνικού Συμβουλίου ο Άκης Τσοχατζόπουλος. Σε γενικές γραμμές έγιναν οι εξής διαπιστώσεις: Οι εξωτερικές δυνάμεις που καθόριζαν τις εξελίξεις στην Ελλάδα – Η.Π.Α., ΝΑΤΟ – αναγκάστηκαν μετά την μερική αποτυχία του πραξικοπήματος στην Κύπρο, να προχωρήσουν στην «πολιτικοποίηση» της δικτατορίας. Έτσι, εκλήθησαν ο Καραμανλής και οι διάφοροι πολιτικοί να αναλάβουν την κυβέρνηση, ελπίζοντας ότι μ' αυτόν τον τρόπο θα αποπροσανατολιστεί το λαϊκό κίνημα και θα στραφεί στην πραγματοποίηση μεταρρυθμίσεων, στα πλαίσια μιας κατευθυνόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Οι δυνάμεις αυτές είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να ανακόψουν την πορεία αυτή, επαναφέροντας τον στρατό στην κυβέρνηση. Το βασικό στοιχείο των τελευταίων εξελίξεων είναι ότι για το Κίνημά μας ανοίγονται δυνατότητες φανεράς πολιτικής δραστηριότητας μέσα στην Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό και αφού εξετάστηκαν και οι απόψεις του Εσωτερικού, αποφασίστηκε η γρήγορη επιστροφή του Ανδρέα Παπανδρέου στην Ελλάδα. «Σύντροφοι, ο αγώνας μας συνεχίζεται αμείωτος. Οι στόχοι μας παραμένουν οι ίδιοι. Ανάλογα με τις συνθήκες που θα δημιουργηθούν στην Ελλάδα, η Οργάνωση θα καθορίσει την τακτική της για την προώθηση του προγράμματός μας. Στα πλαίσια της τακτικής αυτής πιθανώς να χρειαστεί να προχωρήσουμε και σε μία αλλαγή του ονόματος της οργάνωσής μας στο Εξωτερικό. Προς το παρόν όμως παραμένουν τα όργανα σε όλα τα επίπεδα και η ονομασία ως έχουν».

Διαδικαστικά να γίνει όλη αυτή η δουλειά ως εξής:

1. Να γίνουν οι συνεδριάσεις και της βάσης το αργότερο μέχρι το επόμενο Σαββατοκύριακο και να αποσταλούν το γρηγορότερο, μαζί με τις απόψεις των Εκπροσωπήσεων, στο Γραφείο του Εθνικού Συμβουλίου και μαζί με την μελέτη που θα υπάρξει κι από τους υπευθύνους του Γραφείου.

2. Να καθοριστεί η γραμμή της οργάνωσης και των τομέων της οργάνωσης με βάση τις ακόλουθες κατευθυντήριες προγραμματικές αρχές:

α) *Τμήμα πολιτικό:*

Το τμήμα διαφώτισης, δηλ. η ΚΕΜΕΔΙΑ, να καταρτίσει πρόγραμμα δράσης, όσον αφορά τη διαφώτιση με εφημερίδα, περιοδικά, την προώθηση των ιδεολογικών και πολιτικών μας θέσεων με κάθε τρόπο.

β) *Τμήμα οργανωτικό:*

Να καταρτίσει σχέδιο για τις οργανώσεις. Θέμα εξωκοινοβουλευτικής οργάνωσης, σχηματισμός κόμματος, μαζικές οργανώσεις, τρόπος λειτουργίας τους και οργανωτικές αρχές που θα πρέπει να διέπουν τη διαδικασία όλων των οργάνωσης που θα δημιουργηθούν.

γ) *Τμήμα οικονομικό:*

Να καταρτιστεί πρόγραμμα για τις πηγές της οικονομικής υποδομής όλων των τομέων δράσης της οργάνωσης. Συνδρομές κ.λπ.

δ) *Τμήμα αντιστασιακό:*

Παράνομη πολιτική οργάνωση. Πώς θα προωθηθεί. Κλιμάκωση του αντιστασιακού μηχανισμού κ.λπ.

Αυτά ήταν τα βασικά σημεία που τόνισε ο Ανδρέας στη συνεδρίαση του Βίντερτουρ.

Τρίτο Μέρος: Μαρτυρίες

Ενθυμούμαι, όπως ενθυμούνται πολλοί, ότι ο μόνος που διαφώνησε και διαφοροποιήθηκε από τις σκληρές δηλώσεις του Ανδρέα Παπανδρέου περί διατήρησης του ΠΑΚ, των δομών και των μηχανισμών του κ.λπ. ήταν ο Κώστας Σημίτης. Δεν διαπιστώθηκε καμία άλλη διαφωνία ή άλλη άποψη. Δεν έγινε ψηφοφορία για να γνωρίζουμε, αν υπήρχε διαφοροποίηση κανενός. Ακόμη και ο Κώστας Σημίτης με τελική παρέμβαση του Ανδρέα Παπανδρέου προσαρμόστηκε στο γενικό πνεύμα.

Στη συνάντηση δημιουργήθηκε ακόμη ένα μεγάλο πρόβλημα, γιατί ένας δημοσιογράφος της εφημερίδας «Πολίτικα» που απηχούσε τις σοσιαλδημοκρατικές απόψεις της Δανίας, ισχυρίστηκε σε δημοσίευσμά του, ότι ο Ανδρέας Παπανδρέου θα κατέβει στην Ελλάδα για να δημιουργήσει σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Τον δημοσιογράφο αυτόν έφερε στο Βίντερτουρ ο γραμματέας του ΠΑΚ Πονηριδής. Εκεί, ο Ανδρέας Παπανδρέου με σύμ-

φωνη γνώμη των στελεχών του ΠΑΚ και με αποφασιστική επιδοκιμασία διέψευσε τις διαδόσεις αυτές περί ιδρύσεως σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Έτσι, πήρε το επεισόδιο αυτό τέλος.

Στο τέλος της συνεδρίασης μπήκε το ερώτημα για το ποιος θα κατέβει κάτω στην Ελλάδα για να κάνει την προεργασία από μέρους του Εθνικού Συμβουλίου του ΠΑΚ, για την κάθοδο και τον κατάλληλο χρόνο καθόδου του Ανδρέα Παπανδρέου στην Ελλάδα. Ο μόνος που δηλώθηκε ήμουν εγώ.

Μετά τη σύσκεψη και πριν αναχωρήσουμε ο καθένας μας στη χώρα που δρούσε, καθίσαμε ξεχωριστά ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο Γιάννης Τσεκούρας κι εγώ για να μιλήσουμε για την κάθοδό μου στην Ελλάδα και τι έπρεπε να λάβω υπόψη μου. Εκείνο που ενθυμούμαι, είναι ανάμεσα στα άλλα, ότι πρέπει να προσέξω τις επαφές μου ιδιαίτερα με τους παλαιοκομματικούς και να έρθω σε επαφή με τη νεολαία.

Σε συνεννόηση με την ηγεσία, ως υπεύθυνος του ΚΕΜΕΔΙΑ και με εντολή της έγινε συγκέντρωση του οργάνου στο Μόναχο της Γερμανίας, για να επεξεργαστούμε τις θέσεις του προγράμματος του ΠΑΚ και της προσαρμογής του στις νέες συνθήκες. Βασικά, επρόκειτο για την επεξεργασία των πολιτικών θέσεων.⁸

Επειδή στο μεταξύ κατ' εντολή της ηγεσίας του ΠΑΚ αναχώρησα για την Ελλάδα, την υπευθυνότητα από μέρους του Γραφείου του Εθνικού Συμβουλίου, στην οποία ανήκα κι εγώ και ο Άκης Τσοχατζόπουλος και την πρόσκληση από μέρους του ΚΕΜΕΔΙΑ ανέλαβε ο Άκης. Στο γραφείο του συναντήθηκαν τα ακόλουθα μέλη της οργάνωσης του ΠΑΚ, από τα οποία άλλα ανήκαν στο ΚΕΜΕΔΙΑ της χώρας τους και άλλα όχι, και συζήτησαν το πρόγραμμα του ΠΑΚ και την προσαρμογή του στις συνθήκες στην Ελλάδα. Η συζήτηση κράτησε 2-3 μέρες.

Κατ' αλφαβητική σειρά: Αγγελόπουλος Θεόδωρος από Ιταλία, Ζαφειρόπουλος Γιάννης από Αγγλία, Κωστόπουλος Σωτήρης από Ελβετία, Λιάνης Γεώργιος, καθηγητής, από ΗΠΑ, Μαντάς Παναγιώτης από Ιταλία, Παπαγιαννόπουλος Γεώργιος από Ιταλία, Σκουλάς Νικόλαος από Καναδά, Τσουγιόπουλος Γεώργιος από Γερμανία, Τσοχατζόπουλος Άκης από Γερμανία και Χαραλαμπίδης Μιχάλης από Ιταλία.⁹

8. Η συνάντηση αυτή είχε προγραμματιστεί με εγκύκλιο της ηγεσίας από τον Ιούνιο 1974 για τις 15 Αυγούστου, όμως λόγω των γεγονότων έγινε γρηγορότερα και πήρε άλλο χαρακτήρα, ασχολήθηκε δηλαδή με την επεξεργασία των πολιτικών θέσεων του ΠΑΚ.

9. Εκείνοι που ανήκαν στο ΚΕΜΕΔΙΑ του ΠΑΚ και δεν μπόρεσαν για διάφορους λόγους να πάρουν μέρος στη συνεδρίαση του οργάνου αυτού στο Μόναχο, είναι οι ακόλου-

Για την ιστορία, πρέπει να αναφερθεί ότι η επεξεργασία του προγράμματος της 3ης Σεπτέμβρη ξεκίνησε από την ημέρα της ανακοίνωσης της ίδρυσης του ΠΑΚ στις 27 Φεβρουαρίου 1968 στην Στοκχόλμη της Σουηδίας και τελείωσε τα ξημερώματα της 3ης Σεπτέμβρη 1974 στην Αθήνα. Σ' αυτήν πήραν μέρος με τον ένα ή άλλο τρόπο όλα τα στελέχη του ΠΑΚ. Στο Μόναχο έγινε η προτελευταία επεξεργασία από μέρους μόνο στελεχών του ΚΕΜΕΔΙΑ του ΠΑΚ.

Η τελική και τελεσίδικη επεξεργασία έγινε μετά από καθημερινές, σκληρές, επώδυνες συζητήσεις στο ξενοδοχείο Καστρί και μερικές φορές και στο σπίτι του Ανδρέα Παπανδρέου, μετά την άφιξη του ίδιου στην Ελλάδα. Το επίμαχο θέμα ήταν φυσικά ο όρος «Σοσιαλισμός» με την κοινωνικοποίηση, αποκέντρωση, αυτοδιαχείριση. Συμμετείχαν όχι μόνο μέλη του ΚΕΜΕΔΙΑ εξωτερικού, αλλά προστέθηκαν στη συνέχεια και μέλη της νεολαίας του ΠΑΚ εσωτερικού και μέλη της ηγεσίας του ΠΑΚ εσωτερικού. Στην πορεία, πήραν μέρος και πολλά άλλα στελέχη του ΠΑΚ εξωτερικού και εσωτερικού και μπήκαν στη διαδικασία ακόμη και μερικοί που δεν ανήκαν καν στο ΠΑΚ.

Για το θέμα αυτό, θα αναφερθώ αναλυτικά σε πρώτη αφορμή, ελπίζοντας ότι συμβάλλω στο να ξεκαθαριστεί η σύγχυση και να αποκατασταθεί η ιστορική αλήθεια.¹⁰

θαι: Αγοργεΐτης Νίκος από Καναδά, Βασίλης ... από ΗΠΑ, (ο Βασίλης ήταν ο Βασίλης Καφίρης), Δήμος (ψευδώνυμο του Χαράλαμπου Κουρή, Προέδρου του ΙΝΚΑ σήμερα), Καβαδίας Γεράσιμος από Καναδά, Κίμωνας Κουλούρης από Αγγλία, Μαλακάσης Γιάννης από ΗΠΑ, Μασκαλέρης Θανάσης από ΗΠΑ, Παϊδούσης Μιχάλης από Καναδά, Σημίτης Κώστας από Γερμανία, Στάθης Θόδωρος από ΗΠΑ, όπως επίσης κι εγώ, γιατί, όπως προανέφερα, με εντολή του Εθνικού Συμβουλίου κατέβηκα νωρίτερα στην Ελλάδα.

10. Σχετικά με το ζήτημα της 3ης Σεπτέμβρη βλέπε επίσης και μαρτυρία για το θέμα αυτό του Γιώργου Παπαγιαννόπουλου που περιλαμβάνεται στο βιβλίο του: *Η σκοτεινή πλευρά του ήλιου*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1989, σελ. 98 – 103 και 208 – 212.